

Menneisyyden ja median kohtaaminen

Mika Lavento

Mitä pitemmälle nykypäivä kuluu sitä monipolvisemmaksi ja suuremmaksi tuntuu kasvaneen myös median, viestinnän ja joukko- viestinnän vaikutusvalta. Media on ihmisen historiassa hyvin pitkään ollut suullista perinnettä. Toisaalta tieto on myös kytkeytynyt esineisiin ja niiden kantamiin merkityksiin. Huolimatta arkeologian omasta tutkimuskohteesta kaukana menneisyydessä myös me saamme ja myös joudumme nykypäivänä ottamaan huomioon hyvin monenlaisia käytäntöjä välittää sanomaamme.

Tekstini tavoite on kertoa esimerkein kuinka perinteinen media on oman kokemukseni mukaan toiminut arkeologian tiedonvälityksen kanavana. Perinteisellä medialla ymmärrän sanoma- ja aikakauslehtiä sekä radion ja television kautta kulkevaa tiedonvälitystä. Katsaukseni ulkopuolelle jää tarkoituksellisesti internet ja sen kautta kulkeva tieto. Toinen kysymykseni on pohtia, mikä viestejä ammatikseen välittäviä toimittajia arkeologiassa kiinnostaa ja miksi. Lopuksi käänän asetelman toisinpäin arvioimalla mitä arkeologit itse ajattelevat mediasta; haluavatko he itse viestittää sen avulla tietoa tai millaista tietoa he sen avulla haluavat levittää?

Keskityn katsauksessani perinteiseen mediaan, koska sen ja tietoverkon kautta välittyvän tiedon välinen työnjako hakee parhaillaan muotoaan. Kymmenen vuotta sitten tuskin kukaan osasi odottaa verkko- viestimien räjähdysmäisen nopeaa läpilyöntiä. Näin on joka tapauksessa väistämättä käynyt

ja asiaan on ollut välttämätöntä nopeasti myös reagoida. Todennäköisesti melko odottamaton on ollut aikoinaan myös sanomalehtien kautta tapahtunut laajoille joukoille suunnatun viestinnän huikea nopeuden kasvu. Kuinka epärealistiselta on mahtanut tuntua ajatus vielä 150 vuotta sitten, että juuri nyt liikkeelle laskettu tieto olisi seuraavan päivän tai jopa jo saman päivän sanomalehdessä, lähes reaaliajassa, kaikkien luettavissa.

Perinteinen media ja sen ongelmat

Perinteisen median ammattitaitoisuus, valikoivuus ja käytännöllisyys tiedon hallinnassa on ominaisuus, joka verkon kautta tapahtuvalta viestinnältä pääosin puuttuu. Helsingin Sanomien päätoimittaja Janne Virkkusen (http://www.media-avain.com/cgi-bin/ma_juttu.cgi) mukaan perinteisen median luotettavuus ja uskottavuus on keskeinen tekijä, miksi se tulee säilyttämään arvonsa myös tulevaisuudessa. Näkemystä on arvoستeltu mm. siitä syystä, että uskottavuus ja luotettavuus ovat nekin olemassa: järjestettyä ja arvotettua tietoa on saatavissa, mutta aivan uudella tavalla kuin mihin perinteisen median tuottajat, toimittajat, ovat tottuneet (http://mediablogi.typepad.com/mediablogi/2005/11/vaarallinen_vri.html). Joka tapauksessa perinteisen median edustaja tekee tulkintansa ja valitsee tietonsa omien mieltymystensä ja maailmankuvansa kautta. Sen sijaan verkko

on tässä suhteessa neutraali ja anonyymi nostessaan asioita esille sattumanvaraisemmin. Moni tutkija varmaan tulee kysyneeksi myös sitä, kuinka luotettavaa ja uskottavaa perinteisen median välittämä tieto on.

Myös perinteistä mediaa edustava toimittaja valitsee ja tekee tulkintaa omien mieltymistensä perusteella esille. Hänellä on valta päättää mitä asioita hän teksteissään ja ohjelmissaan haluaa nostaa esiin. Haastatteluja, reportaaseja, radio-ohjelmia ym. tehdessään hän tulee luoneeksi kuvaa myös arkeologin tutkimasta menneisyydestä valikoivasti ja päämäärähakuisesti. Ensimmäinen valinta lähtee jo siitä mitä hän katsoo uutisoinnin arvoiseksi.

Myös perinteisen median keinot käsitellä aineistoa ovat hyvin vaihtelevat. Monet sanomalehtiin kirjoittavat toimittajat joutuvat usein tuottamaan aineistonsa pikaisella aikataululla. Kysymyksessä on uutisointi, jossa tiedotettavaksi valitaan kaikkein välittömimmän ajankohtaisimmat asiat. Tästä seuraa arkeologeille tuttu ongelma: julkaistavat tiedot eivät tunnu ainakaan kaikilta osin pitävän paikkaansa. Vääriltä tuntuja tietoja on lisäksi vaikeaa korjata jälkikäteen, sillä ne ovat nopeasti levinneet laajan lukijakunnan tietoon ja muokkaavat heidän mielikuviaan.

Kokemuksiani toimittajista ja heidän tavastaan työskennellä

Olen itse saanut tutustua ja välittää tietoa arkeologiasta monen hyvin erilaisen toimittajan kautta. Ensimmäinen kokemukseni radion maailmaan oli ohjelmiensa kautta hyvin monelle tuttu toimittaja Hannu Taanila. Taanila halusi organisoida luentosarjan Kainuun esihistoriasta. Tästä syystä sain mahdollisuuden pitää ohjelmasarjassa esitelmän. Hän halusi esitarkastaa tekstit ja otti myös oikeudekseen korjata tekstejä, poistaa päällekkäisyyksiä ja parantaa esitelmääni ennen kaikkea ilmaisujen tasolla. Ensikosketukseni radiotoimituksen maailmaan nosti esille täsmällisyysvaatimuksen: ei ole pelkästään

esitelmän pitäjän asia päättää, kuinka asia tulee esittää.

Toinen radiotoimittaja, joka on syytä mainita tässä yhteydessä, on free lance -toimittaja Tapani Niemi. Myös hän halusi tehdä mahdollisimman perusteellista työtä. Hän saapui seuraamaan Finnish Jabal Haroun -projektin kenttätutkimuksia Jordaniaan ja viihtyi luonamme kaksi viikkoa. Lisäksi hän oli etukäteen perehtynyt Lähi-idän historiaan lukemalla siitä kirjoja ja artikkeleita. Hänen teki käyntinsä jälkeen vierailustaan useita erilaisia ohjelmia sekä myös kirjoitti artikkeleita eri päivälehtiin sekä mm. Tiede 2000 -lehteen. Halu perehtyä asioihin heijastui hänestä hyvin selvästi. Perehtyneisyyttä aiheeseen ja kiinnostusta aiheen myöhempäänkin seuraamiseen sekä siihen mitä arkeologiassa kulloinkin tapahtuu, ovat tuntemistani radiotoimittajista osoittaneet ainakin YLE:n toimittajat Kirsti Becker ja Maija Typpi.

Hyviä kokemuksia olen viime aikoina saanut myös TV-toimittajista. Erittäin perusteellista työtä huolellisine esivalmisteluineen ovat tehneet Suomen arkeologiasta kertovan tv-sarjan, *Maan povesta*, toimittaja Ulla Korpela sekä TV2:n toimittaja Juha Portaankorva. Korpela halusi ryhtymään tehdä Suomen TV-historiassa ensimmäisen moniosaisen TV-sarjan suomalaisten juurista ja Suomen esihistoriasta yleensäkin. Juha Portaankorvaa on halunnut selvittää Lappeenrannan Huhtiniemen selittämättömiä vainajia, joita suullinen perimätieto on liittänyt v:n 1944 mahdollisiin joukkoteloituksiin. Portaankorva on käyttänyt hyvin paljon energiaa sydäntään lähellä olevan erityiskysymyksen, Lappeenrannan Huhtiniemen tapahtumien, selvittämiseen.

Myös perinteisen lehdistön kotiseutunäkökulman haluan ottaa positiivisena esimerkkinä huomioon. Jotkut toimittajat ovat keskittyneet nimenomaisesti johonkin tiettyyn kysymykseen, toiset puolestaan seuraavat jatkuvasti, mitä arkeologisia tutkimuksia ja niiden tuomia uusia tuloksia on kunakin vuonna tehtyjen kaivausten ja inventointien perusteella kerrottavissa.

Mitä toimittajat haluavat tietää arkeologiasta?

Vaikka tuntuu luonnollista, että toimittajan omat mieltymykset ja kiinnostukset ohjaavan heidän kulloisiakin intentioita kirjoittaa, myös selviä yleisiä suuntauksia on helppoa hahmottaa. Seuraavassa on listattu muutamia keskeisiä näkökulmia.

- tarve kertoa laajalle vastaanottajakunnalle välittömästi jostakin mitä on tapahtunut
- kotiseutunäkökulma
- Suomen suvun juuret
- tiedenäkökulma, jonka päämääränä kertoa eri tieteenalojen uusista tutkimusmenetelmistä ja -tuloksista
- tarve tuottaa suurelle yleisölle tieteellistä viihdettä
- arkeologia kertomusten lähteenä

Tarve tuottaa uutinen syntyy hiljaisuudesta ja joistain, mikä ainakin pintatasolla rikkoo hiljaisuuden. Kesä on tyypillisesti aikaa, jolloin Suomi hiljentyä lomanviettoon arkeologeja lukuun ottamatta. Kesä-, heinä- ja elokuu ovat vastaavasti kaivausten sesonkiaikaa. Tiedonvälittäjien on välitettävä tietoa silloinkin kun mitään tiedotettavaa ei oikeastaan ole. Tarve uutisointiin saattaa syntyä pelkästään siitä syystä, että kaivauksista on jotain informoitavaa. Arkeologinen kaivaus pitää sisällään ainakin potentiaalisesti tietoa. Kaikkein suoraviivaisin uutisoimiskeino kertoa siitä mitä juuri nyt on meneillään. Päämääränä on esimerkiksi lähinnä kertoa mitä tietyllä asuma-alueella on käynnissä ja miksi.

Edelleen toimittaja voi ainakin koettaa välittää tietoa asiasta, jota hän ei välttämättä itse näe huomattavan kiinnostavaksi, lukijaa kiinnostavalla tavalla. Hänen on siis luotava itse tietoa, joka saattaa olla hieman erinäköistä kuin arkeologien itsensä kuva työstään.

Monia kenttätöistä raportoivia tekstejä kirjoittavat kesätoimittajat. Uutisointi on

laadultaan erittäin vaihtelevaa. Tällöin ei ole kysymys tutkivasta journalismista tai asenteesta, jossa olisi tarkoitus välittää punnittua tietoa. Koska monen lehti uutisen päämäärä on joku muu kuin huolellisen reportaasin laatiminen on odotuksenmukaista, että tekstit sisältävät selviä virheitä. Kaivauksella usein jännittyneenä odotetaan mitä seuraavan päivän lehdessä todella lukee. Se, mitä on kirjoitettu, herättää usein tarpeen tehdä korjauksia.

Sain itsekin jo ensimmäisenä opiskeluvuoteni tutustua tähän lukiessani seuraavan päivän paikallislehdestä, kuinka olin kaivamassa jääkaudesta asuinpaikkaa. Kohteen varsinainen arkeologinen ajoitus on edelleenkin rautakausi. Raportoiminen kaivauksen tapahtumista on oma maailmansa verrattuna siihen, mitä varsinaisen tutkimustiedon välittäminen on.

Nykyisillä kaivauksilla haastattelun kohteeksi voi päästä kaivauksen johtajan lisäksi kuka tahansa muu. Hänelle on ehkä kiinnostavampaa kysyä mielipiteitä ja tunnelmia paikalla tilapäisesti työskentelevältä kaivajalta, kuin siltä, joka varsinaisesti tietää miksi kohdetta tutkitaan ja mitä siellä tehty havainnot tarkoittavat. Juttuja tekevät toimittajat ovat usein työuransa alkutaipaleella ja vasta harjoittelevat sitä mitä lehtikirjoittaminen on. He esittävät oman välittömän mielikuvansa siitä miltä tapahtumat näyttävät ja pyrkivät löytämään edes jossain määrin kiinnostavan otsikon jutulleen. Silloin työn epämääräisyys, likaisuus tai kaivajana olemisen epäkiinnostavuus kiinnittää huomiota. Jos arkeologit ”möyriivät” tai ”ruopsuttavat” maata, toimittaja saattaa saada jonkun lukijan pysähtymään ja lukemaan aikakin otsikon (ks. Anna Wickholm 2007 tässä julkaisussa). Sanomalehtien kuvat erään näkyvän kuvan arkeologiasta, joka välittyy hiekkalaatikolla leikkimisen muodossa. Voivatko arkeologit itse tai pitäisikö hänen tehdä jotain asialle? Joka tapauksessa sellaista kuvaa he tahtomattaan välittävät maailmalle itsestään.

Toinen pinnalliseen tiedonvälitykseen liittyvä juonne liittyy muinaismuistolain soveltamiseen. Ristiriidat kiinnostavat monia. Ihmi-

Kuva poistettu tekijän-
oikeudellisista syistä.

Tiedotustilaisuus Lappeenrannan Huhtiniemen kaivauksilla lokakuussa 2006. Kuva: Petri Halinen.

set haluavat nähdä niitä ja lukea niistä mielellään. Syyllisten etsiminen on monille tarpeellista. Jähmeät sanat - ”Museovirasto sanoo ei” - ovat syvään syöpyneet monien mieliin. Se vaivaa sekä monia maata omistavia kansalaisia että niitä, jotka omistavat vanhoja kiinteistöjä tai joutuvat ottamaan kantaa vanhan purkamiseen ja uuden rakentamiseen. Itse asiaa Museoviraston on vaikeaa muuttaa toiseksi, mutta ehkä vallitsevaa mielikuvaa voisi silti ainakin koettaa muuttaa diskursiivisemmaksi.

Menneisyyden erikoisuudet kiinnostavat ketä tahansa. Kysymys Suomen vanhimmas-
ta löydöstä tulee aina pitämään pintansa. Aarrelöydöt tai mikä hyvänsä menneisyydestä löydetty arvokkaaksi koettu herättää luonnollisesti kiinnostusta. Raha-aarteet tai kallisarvoiseksi koetut esinelöydöt ovat itsestään selviä uutisoinnin kohteita. Esimerkiksi odottamattoman suuren kohun on herättänyt 1700-luvulla uponnut Vrouw Marian hylky. Asiassa kiinnitettiin huomiota ennen kaikkea hyllyn ja sen lastin otaksuttuun kallisarvoisuuteen. Hylkyä markkinoitiin aarrelaivana. Toinen oleellinen asia hylkyyn liittyen on ollut se, että sen löysivät harrastaja-sukeltajat, entusiastit, jotka etsivät arvokasta hylkyä ja

lopulta löysivät sen. Tarinan kolmas aste onkin sitten vähemmän mairitteleva tutkijoille, mutta toisaalta monen lukijan mieleen. Siinä raportoidaan, kuinka on päädytty käymään oikeutta kenelle hylky oikeastaan kuuluu ja kenellä on oikeus sen tutkimiseen ja sen lastiin.

Kaikesta huolimatta, ehkä sittenkin artikkelit pääosin täyttävät tehtävänsä, joka on ennen kaikkea tiedottaminen jostakin uudesta havainnosta lukijoiden elinpiirissä – jostain sellaisesta mistä he eivät ennen tienneet mitään tai uskoneet edes olemassa olevaksi.

Kiinnostus oman kotiseudun tutkimukseen on vaihdellut suuresti alueittain ja aikakausittain. Se onkin monesti liittynyt aktiivisten toimijoiden omaan innostukseen - haluan tuoda esille oman asuinalueensa menneisyyden ilmiöitä. Käytännössä sen herättäjänä on ollut paikallisen aktivistin menestyksellinen toiminta. Monentyyppistä sekä esihistorian että historian tutkimusta ja tulkintaa voi tehdä kokemuseräisesti sekä hankkimalla tietoa sekä kirjoista että maastosta. Tämänäyttypinen vireys on viime aikoina ollut selvästi kasvamassa. Asian ilmentymiä ovat mm arkeologian harrastajien perustamat seurat eri puolilla maata. Sitä on omaehtoinen käytännön toi-

minta, joka on saattanut lähteä liikkeelle esim. oman ammatin kautta hankitusta perustiedosta. Arkeologian kysymyksiä voi tutkia luovasti monella tavalla.

Hyvin erityyppiset harrastajat tekevät vuosi vuoden jälkeen löytöjä ja tutkimuksia – ilman että heillä olisi varsinaista koulutusta esimerkiksi arkeologisten kenttätöiden toteuttamisessa. Tutkimuksia ei pidä käsittää kaihauksiksi, joissa kajotaan laajalti maahan. Ne ovat usein uusien kohteiden etsimistä tai esimerkiksi kokeellisesta arkeologiasta kiinnostuneiden harrastajien monentyyppistä uuden tiedon etsimistä. Nykyisin – ja tämä koskee sekä toimittajia että harrastaja-arkeologeja – varsinainen sitoutuminen synnyin- tai kotiseutuun ei niinkään ole erityisen silmiinpistävää. Se ei siis välttämättä ole työn motiivi, vaikka moni tekeekin havaintojaan nimenomaan kotiseudullaan.

Erilaiset kiistat ja ongelmat, väärinkäytökset ym. kiinnostavat suurta yleisöä kaikilla aloilla. Niinpä erittäin otollisia uutisaiheita olisivat arkeologien tekemät väärinkäytökset tai näyttäivät kiistat. Sekä tieteen tutkimustuloksista kiinnostuneita että suurta yleisöä on erittäin paljon kiinnostanut Susiluola. Syitä on monia. Yksi niistä on kohteen lähes käsittämättömältä vanhalta tuntuva ikä. Toinen innostuksen aihe on tulinen oppiriita, jossa oppositiot ovat olleet erittäin jyrkät. Ratkaisua asiaan ei ole vuosien ponnistuksista huolimatta saatu. Asian kiinnostavuus siis säilyy.

Mediaa kiinnostavat luonnollisesti myös kysymykset, joilla on sekä valtakunnallista että paikallista kiinnostusta ja joilla on jopa vaikutusta nykyhistoriaan. Hyvä esimerkki tästä on Lappeenrannan Huhtiniemi, johon siihenkin on syntynyt hyvin jyrkkiä vastakainasetteluja. Ne eivät niinkään koske tutkijoita ja itse tutkimuksia vaan kaikkea sitä millä saattaa olla merkitystä kun Suomen jatkosodan tapahtumia tulkitaan nyt uudelleen. Niille, jotka haluavat pitää yllä hohdokasta kuvaa Suomen sodista mahdollinen joukkoteloituspaikka on vaikeaa käsittää; puolestaan niille, jotka haluavat penkoa aikaa uusin silmin kaikki tuntuu olevan mahdollista, jopa

luonnollista.

Suomalaisten juuret ovat aihe, joka on kiinnostanut jotakin osaa maamme väestöstä kaikkina aikoina 1800-luvulta lähtien. Kysymykset ovat kuitenkin muuttaneet muotoaan. Jos aikaisemmin keskeistä oli luoda suomalaisille kansakuntana oma esihistoria, on näkökulma nykyään aivan erilainen.

Suomalaisuus keskeisenä yhdistävänä tekijänä on muuttunut kollektiivisesta individualiksi. Tavoitteena on saada tietoa joko menneisyydestä, joka koskee laajassa merkityksessä ”meitä”. Toisaalta kysymys on voinut muuttaa muotoaan siten, että kiinnostuksen kohteena on oman suvun tai vaikkapa vain henkilön itsensä sukhistorian ja sukulaisuussuhteiden selvittäminen niin pitkälle kuin mahdollista. Kiinnostuneita ohjaa sukututkimus. Viime aikoina myös yksityisten laboratorioden tekemät DNA-analyysit ovat kiehtoneet jo joitakuuta. He tarvitsevat myös arkeologian tietoja pyrkiäkseen porautumaan aikaan, johon kirkonkirjat eivät enää ulotu.

Käsite ”Suomen suvun juuret” on menettänyt vanhan merkityksensä kansakunnan menneisyyttä luovana tavoitteena. Tilalle on tullut pyrkimys tutkia suomalaisia kielellisenä ja kulttuurisena kokonaisuutena, ottaen huomioon mahdollisimman monia näkökulmia. Tehtävä on tarkoituksenmukaisesti pirstoutunut monen eri tieteenalan tehtäväksi. Monet haluavat tietää mikä on suomalaisten paikka Euroopassa, johon he katsovat kuuluvansa ilman erityisiä todisteluja. Kiinnostavaa on se, että suomalaisten menneisyyttä voidaan etsiä kaikista ilmiansuunnista ja aina löytää jotain mikä meihin on vaikuttanut. Aiheeseen paneutuvat Studia generalia -luentosarjat ovat olleet suosittuja kaikkialla maassa. Tiedotusvälineissä juuriin liittyvää pohdintaa tulee aika-ajoin esille. Kysymys kiehtoo tiedotusvälineitä ymmärrettävästä syystä, mutta silti ei voida sanoa, että näkökulma olisi mitenkään pinnalla arkeologian tutkimustuloksista kerrottaessa.

Aivan viime vuosina kiinnostavaksi kysymykseksi on noussut saamelaisuus. Kysy-

mys on saanut alkunsa saamelaisten erikoisuudesta kansana, mutta viime aikoina esille on selvästi noussut alkuperäiskansan oikeus omaan maahansa. Etnisiteetti on tullut pohdintoihin voimakkaasti mukaan mikä on pakkottanut myös tutkijoita miettimään asiaa uudelleen – tällä kertaa ei suomalaisten perspektiivistä vaan sen sijaan enemmänkin saamelaisten näkökulmasta. Toistaiseksi toimittajat ovat nostaneet kysymystä sittenkin vasta melko niukasti esille. Oletettavissa kuitenkin on pohdintojen aktivoituminen.

Aivan viime aikoina suomalaisia ovat puhututtaneet myös Volgansuomalaiset sukukansamme. Nyky-Venäjän melko suoraviivainen toiminta mm. Marimaalla on aiheuttanut ymmärrettäviä reaktioita. Alkuperäiskansojen oikeuksiin – tässä tapauksessa oman kielen käyttämistä – on oleellisesti vaikeutettu. Tiedotusvälineistössä on raportoitu, kuinka myös kaikentyyppinen oppositio venäläisyyttä kohtaan on vaiennettu. Tapahtumista on uutisoitu ja niitä on käsitelty ennen kaikkea päivänpoliittisena kysymyksenä. Lähimenneisyyttä tai esihistoriaa ei ole ainaakaan vielä otettu kovin näkyvästi esille, mutta joistakin siihen liittyvistä kysymyksistä toimittajat kuitenkin ovat olleet kiinnostuneita. Edellinen reaktio juontaa juurensa Suomeen vierailulle pyrkineiden marien kohteluun Venäjän tullissa; sitä edellinen noin vuoden taakse, jolloin Marimaalla järjestettiin laaja, kansainvälinen fennougristikongressi. Tapahtumien kulusta raportoitiin jo kongressin kestäessä, ja sen jälkiseurauksista on poikunut jonkin verran volgansuomalaisten kansojen menneisyyttä koskevia tv- ja radio-ohjelmia sekä lehtikirjoituksia.

Tiedenäkökulma on yksi asialle omistautuneiden toimittajien keskeisimmistä vaikutteista. Sen päämäärä on kertoa lukijoille ymmärrettävällä tavalla tieteenalojen uusista tutkimusmenetelmistä ja -tuloksista. Se onkin menneisyyttä tutkivalle arkeologille ehkä kaikkein luonnollisinta, koska se on myös kaikkein lähinnä sitä työtä mitä tutkijat itse tekevät ja mitkä kysymykset heitä yleensä

kiinnostavat.

Tiedenäkökulma jakautuu hyvin monen-tyyppisiin tapoihin lähestyä asioita. Toimittajien motivaation saattavat käynnistää arkeologian omat uudet näkökulmat tai jonkun toisen tieteenalan tutkimusmenetelmät, joita on sovellettu arkeologisen materiaalin tutkimukseen.

Oma ryhmänsä muodostavat johonkin menneisyyden periodiin kohdistuvat uudet tutkimustulokset. Ne koskevat kysymyksiä, joiden skaala on laaja. Se alkaa ihmiskunnan kaikkein varhaisimmasta menneisyydestä ja ulottuu nykyaikaan. Näkökulma voi olla historian tutkimukselle tyypillinen jonkin tapahtuman kuvaus, mutta useammin se liittyy esim. menneisyyden populaatioihin, elinkeinoihin, tekniikkaan, kokeelliseen arkeologiaan ym.

Kiinnostusta ovat viime aikoina herättäneet erittäin laajat synteetit, joissa on otettu rohkeasti kantaa perinteisiin näkemyksiin. Niitä ovat yleensä tehneet tutkijat, usein lähitieteiden edustajat, joita arkeologia kiehtoo, mutta arkeologeja he silti eivät ole. Tällainen populaaritieteisyys ei ole saanut arkeologien varauksetonta hyväksyntää pääosin siksi, että esitetyiltä hypoteeseilta tai teorioilta puuttuu hyväksyttävä perustelu tai ne sisältävät arkeologian tutkimusmenetelmiin tai tuloksiin liittyviä virheitä. Niistä saattaa myös puuttua tutkimustuloksia, jotka olisivat asian ymmärtämisen kannalta oleellisia. Arkeologit puhuvat asiasta omassa piirissään. Toisaalta he itse eivät ole olleet herkkiä ottamaan kantaa oletuksiin, joita he eivät ole olleet valmiita hyväksymään. Näin kritiikki on jäänyt esittämättä ja laajalle lukija- tai kuulijakunnalle esitetyt ajatukset ovat jääneet elämään yleiseen tietoisuuteen.

Arkeologia on myös tieteellistä viihdettä, jonka sivutuotteena toimii tiedon popularisointi. Kaikkein suurinta suosiota suomalaisten TV:n katsojien piirissä nauttivat USA:ssa tai Euroopassa tuotetut arkeologiaa popularisoivat TV-ohjelmat, jotka käsittelevät yleisöön vetoavasti menneisyyden mysteerejä

eri puolilta maapalloa. Ohjelmat ovat taidokkaasti tehtyjä ja niihin kuuluu yleisölle täkyinä kiinnostusta herättäviä uusia teorioita tai tutkimustuloksia. On silmiinpistävää, että lehdistö on mainostanut ohjelmia kiitettävästi etukäteen. Onko tämä siis syytä tulkita merkiksi siitä, että arkeologia itsessään kiinnostaa sekä lehdistöä että katsojia?

Joka tapauksessa ohjelmat ovat suosittuja. Valistunut katsojaa kiinnittää huomiota kuitenkin siihen, että tietojen ja tutkimustulosten – ja varsinkin teorioiden – pätevyydestä voi usein olla vaikeaa saada selvää. Epäilyksiä herättää monesti jo se, että mallit ja hypoteesit poikkeavat hyvin silmiinpistävästi vakiintuneista tulkinnoista. Ne eivät siis välitä arkeologiyhteisön kuvaa menneisyydestä vaan jonkun tutkijan omia näkemyksiä, joita ei ole vielä hyväksytty tiedeyhteisön piirissä. Sen päämäärän ne täyttävät, että tieto on uutta ja asettuu näin ristiriitaan perinteen kanssa. Joka tapauksessa näin välitetään uutta tietoa.

Tutkijoiden henkilökohtainen brändi on uutisointiin voimakkaasti vaikuttava tekijä nykyaikana. Karisma saattaa perustua sitkeään työntekoon, runsaaseen julkaisemiseen, mutta myös julkisuudessa olemiseen ja suorastaan julkisuushakuisuuteen. Tiedonvälittäjät ja media laajassa mielessä tarvitsevat asiantuntijoita. Mikäli tutkija edustaa kiinnostavaa alaa ja mikäli hän on halukas toimimaan median kanssa ja sen ehdoin, myös hänen tunnettavuutensa alkaa vaikuttaa sanoman kiinnostavuuteen. Tätä kautta myös hänen oma tieteensä tulee esille ja ehkä se myös jollain tavalla perustelee tarpeellisuutensa. Tulisiko tähän pyrkiä on enemmänkin tutkijan henkilökohtainen asia, hänen tieteellinen uskottavuutensa ei sinänsä tätä vaadi.

Joillakin tutkijoilla riittää myös halua korostaa omaa toimintaansa ja tuoda esille tutkimuksiaan. Heille tiede saattaa olla päämäärä johonkin muuhun kuin tiedon itsensä tuottamiseen. Arkeologien piirissä tämä on jäänyt varsin harvinaiseksi, mutta monien muiden tieteenalojen piirissä se on huomattavasti tavallisempaa.

Arkeologia tuottaa myös aineksia kertomuksille. Esihistoria – niin kaukainen ja läheinenkin menneisyys – tarjoaa ehtymättömiä lähteitä erityyppisten tarinoiden esittämiseen. Tällöin menneisyyttä voidaan käyttää niin taiteellisia kuin viihteellisiäkin tarpeita varten. Yleensä arkeologit eivät katso tehtäväkseen ottaa kantaa kirjoihin, ohjelmiin, elokuvaan tai kuunnelmiin yms., joissa arkeologian tuottamaa tietoa käytetään. Jokaisella on oikeus tuottaa haluamiaan kuvia menneisyydestä. Se ei yleensä tieteellistä tutkimusta vahingoita; enemmänkin se herättää kiinnostusta ja tarvetta tutkimukseen kuin estää sitä.

Arkeologien omat motiivit tiedonvälitystä ja toimittajia kohtaan

Arkeologeilla on ymmärrettävästi hyvin erilaisia suhtautumistapoja ja intentioita mediaa kohtaan. Huolimatta siitä, että myös arkeologien yksi tavoite toiminnalleen voisi olla tiedon välittäminen – siis arkeologien tapauksessa kertominen laajalle yleisölle heidän omista tutkimustuloksistaan – he eivät suhtaudu varauksettoman innostuneesti tiedonvälitykseen. Monet tuntevat toimittajien tiedonvälityksen rasitukseksi, joka estää työnteon ja vielä pahimmassa tapauksessa levittää virheellistä tietoa. Edellä esitetty mielikuva ei ole vailla perää. Toimittajat tekevät myös kummallisia kysymyksiä, joihin vastaaminen saattaa olla mahdotonta. Ne saattavat myös siirtää päähuomion jonnekin muualle kuin missä niiden pitäisi olla: ne siis voivat painottaa epäoleellisia asioita oleellisten jäädessä syrjään.

Harvoin toimittajat ovat niin kiinnostuneita arkeologiasta, että siitä todella on haittaa kenttätutkimuksille. Kuitenkin tällainenkin on mahdollista. Tämä johtuu siitä, että joku kohde saa julkisuutta niin paljon, että asian hallitseminen käy vaikeaksi. Ongelma saattaa syntyä esimerkiksi kaupunkien keskustoissa järjestettävillä kaivauksilla, joissa päivän aikana saattaa vierailla runsaasti ulkopuolisia – niin toimittajia kuin muitakin asiasta kiinnostuneita.

ta. Pitkään jatkuessaan tämä sitoo joko kaivauksenjohtajan tai muun henkilökunnan aikaa. Esimerkkejä löytyy aivan lähihistoriasta, mm. Lappeenrannan Huhtiniemestä, jossa tutkimuksen olosuhteet olivat alusta alkaen ongelmalliset liian laajan yleisen mielenkiinnon vuoksi. Tämä sitoi työntekijöiden aikaa. Loppujen lopuksi, monien vaiheiden kautta, päädyttiin tilanteeseen, jossa tutkimuksia johti Keskusrikospoliisi.

Se, että tietoa väittää joku muu kuin tiedon tuottaja seuraa aina informaation muuttumista. Edelleen varsin erilaiset ja alkuperäisistä tulkinnoista poikkeavat käsitykset voivat jäädä elämään pitkäksi aikaa. Tutkija joutuu antamaan lausuntoja tilanteessa, jossa tutkimukset ovat ilmiselvästi kesken; huonosti perusteltujen arvailujen esittäminen on tällöin jopa todennäköistä. Tutkija haluaisi korjata mielipiteitään jälkepäin, mutta silloin se ei enää ole mahdollista. Toimittajat ovat arkeologille silloin henkilöitä, jotka tekevät juttunsa pinnallisesti ja huolimattomasti. Ongelmasta on monia esimerkkejä. Lehtitietojen varaan rakennettu tulkinta on jo ongelma itsessään ja vaatii kriittistä tarkastelua. Se ei ole lähtökohta tieteellisen tiedon evaluoinnille.

Kaivausten kuluessa mutta myös sen jälkeen arkeologien mielipiteet tutkimuskohteistaan ja tutkimuksen tuloksista jäävät usein erittäin varovaisiksi. Niihin liittyy pelko sanoa liikaa. Niihin liittyy myös itsekritiikki siitä, etteivät tulkinnot ole vakuuttavasti perusteltuja. Tämä johtaa erittäin varovaisiin manee-reihin kertoa menneisyydestä. Niihin liittyy myös haluttomuus kommentoida oman työn tuloksia, koska omien käsityksensä varmaton esittely johtaa helposti leimaantumisen amatööriksi omassakin piirissä. Niinpä monien mielissä säilyy toivomus tehdä työtä kaikessa rauhassa.

Vaikka arkeologien mielialojen hahmotelu viittaa ongelmiin, myös aivan päinvastaisia tapauksia tulee eteen. Monet kaivauksenjohtajat ovat ottaneet tavakseen lehdistötiedotteen kirjoittamisen ja tarjoavat mahdollisuutta kaivauksista raportointiin. Näin he

tekevät paitsi informoidakseen alueen asukkaista ja asiasta kiinnostuneita myös perustelakseen toimintaansa. Tutkimuksista tiedottaminen pyrkii myös oikeuttamaan arkeologin työn: tutkimusta tehdään siksi, että se tuottaa omalla tavallaan lisäarvoa alueen asukkaille. Se auttaa heitä paremmin ymmärtämään alueensa menneisyyttä ja näin rikastaa alueen kulttuurista arvoa. Tutkija pyrkii siis itsekin välittämään tietoa alueen menneisyydestä ja tuomaan myös omaa tieteenalaansa ja sen merkitystä tunnetuksi. Päämäärä on eräänlainen kansanvalistus jo monessa mielessä hyvinkin valistuneelle kansalle. Vaikka lähihistoria on tuttua, kaukainen menneisyys on sitenkin vain harvojen tiedossa. Näin siksi, ettei se useinkaan tule asianmukaisissa yhteyksissä, kuten kouluhistorian tunnilla, valitettavasti useinkaan juuri oman kotiseudun osalta riittävästi esille.

Ennalta tiedottaminen saattaa palvelella myös sitä päämäärää, että tutkija pyrkii kiinnostusta herättämällä hankkimaan alueelta lisätietoja etsimällä asiasta kiinnostuneita paikallisia informantteja. Tämä tie onkin usein varsin hedelmällinen arkeologille.

Monien arkeologien ja paikkakuntalaisten välillä syntyvien ongelmien lähtökohtana on tietämättömyys siitä mitä arkeologit oikeastaan tekevät, millaista vahinkoa he tuottavat maanomistajille ja mitä he toisaalta eivät aiheuta. Loppujen lopuksi vain erittäin harvoin maanomistajan alue joutuu kokonaan rakennuskieltoon inventoinnin seurauksena. Rakentamista se kyllä saattaa hidastaa tai sorakuopan omistaja voi menettää ainakin tilapäisesti mahdollisuutensa hiekan hyväksikäyttöön. Vaikka kohteiden suojelua olisi syytä tehostaa, olisi mielikuvaa sen haitoista varaa keventää. Lopullisia, sovittamattomia ristiriitoja syntyy kuitenkin vain harvoin ja hyvin todennäköisesti lopputulos on kaikkien kannalta positiivinen.

Myös arkeologeilla merkittävällä sijalla arkeologisessa tiedonvälityksessä on ollut välittää tietoa isänmaan menneisyydestä. Päämäärä oli paitsi kansanvalistuksellinen, sillä oli myös poliittisia päämääriä. Nykyisin har-

voilla toimittajilla on päämääränään välittää jotain erityistä sanomaa. Poliittinen näkökulma isänmaan suureen ja uljaaseen menneisyyteen ei säväytä. Se ei siis kuvaa nykypäivää, vaikka joidenkin ajatuksissa se toki vaikuttaa. Moniarvoinen yhteiskunta sallii tämän.

Nopeasti ja suuren yleisön saavuttava media on merkittävä mielipiteenmuokkaaja. Saattaa olla, että arkeologit eivät hahmota asiaa kyllin selvästi. He näkevät asian pikemminkin nopeana viestintänä tai sen tieteellisen kuvan välittämisenä, jonka he itse katsovat itse antaneensa. Asiassa on kuitenkin aspekti, joka kannattaa ottaa huomioon, mutta joka vain harvoin tulee keskusteluissa esille. Arkeologit itse eivät tunne vetoa olla omaa alaansa koskevan tiedon levittäjiä. Heillä siis olisi suurempia mahdollisuuksia tiedon tuottamiseen ja siitä syntyvän kuvan luomiseen kuin mihin he nyt ovat valmiita. Suurempi aktiivisuus toisi alalle myös näkyvyyttä, ja sitä kautta se osoittaisi tuottamallamme tiedolla olevan paikkansa. Kiitos tästä saattaisi näkyä lisääntyvien työtilaisuuksien muodossa.

Arkeologian markkinointi jo pelkästään museoiden suuntaan on asia, johon olisi syytä saada aikaan parannuksia. Monien mielikuva siitä, että arkeologi osaa ja voi keskittyä pelkästään kenttätutkimukseen ja mahdollisen esihistorian näyttelyn tekemiseen, on mahdollista ja tarpeellista muuttaa. Tässä merkityksessä menneisyys on pragmaattista. Arkeologien olisi siis enemmän osallistuttava sen tiedon prosessointiin, jota he itse ovat tuottaneet, aina näyttelyyn saakka.

Arkeologian koko kuva ei tule riittävän vahvasti esille ilman että arkeologit itse osoittavat, että myös he tuottavat muuta kuin suoraa empiiristä tietoa. Museoiden olisi myös syytä huomata, että arkeologia saattaa joissakin tapauksissa olla suuren yleisön silmissä oleellisesti kiinnostavampaa kuin se mitä monet museot näyttelyissään varsinaisesti esittelevät. Silti pelkät esineet eivät puhu puolestaan vaan mukaan tarvitaan tulkintaa ja näkemyksiä. Näyttelykin on näin ollen mediaa.

Arkeologia omakuva ja kuva arkeologista

On myös paikallaan pohtia arkeologien omakuva, joka median kautta on syntynyt. Toisin sanoen: miltä arkeologit näyttävät median suodattamina?

Aloitan viittaamalla siihen millainen mielikuva itselläni oli arkeologiasta ennen kuin olin edes aloittanut opintojani yliopistossa. Pidín arkeologien työarkaa ja tutkimustehtävää vaikeana. Miten oli ylipäättään mahdollista tutkia tuhansia vuosia sitten eläneiden väestöjen menneisyyttä? Koska en tuntenut tieteen toimintatapoja, pidín tehtävää erittäin vaikeana, mutta sen vuoksi myös äärimmäisen kiinnostavalta. Ajattelin, että tutkimus vaatii paljon. Luomani mielikuva sopi mielestäni myös varhaisemman historian tutkimukseen. Käsitykseni oli siis kunnioittava sekä toisaalta romantisoitu. Mielikuvissani näin Kansallismuseon paikaksi, jossa tutkitaan Suomen, Egyptin ja Kaksoisvirtamaan menneisyyttä. Ajattelin arkeologeja ajattelijoina, jotka käyttävät aikansa menneisyyden tapahtumien ja ilmiöiden mietiskelyyn, rakentaen aina hieman toimivampia käsityksiä muinaisuudesta. Tämän ajatustyön kuvittelin tapahtuvan kaikessa rauhassa, kiireettömästi ja vapauden vallitessa. Minulle arkeologit eivät olleet seikkailijoita ja aarteenet-sijöitä. Sellainen kuului pikemminkin viihdekirjallisuuteen. Mielikuvani taustalla saattoi olla Matti Huurre, jonka kuvia olin nähnyt paikallisessa sanomalehdessä ja jonka töistä Suomussalmella aina silloin tällöin raportoitin.

Myöhemminkin, kun olen kertonut tekeväni työkseni arkeologiaa, olen saanut varsin paljon positiivista vastakaikua. Monet arvostavat työtämme ja kertovat jossain vaiheessa elämänsä haaveenaan tehdä työkseen arkeologiaa. Saavatko samanlaisista vastakaikua hammaslääkärit, biologit, orkesterimuusikot, ralliautoilijat tai edes jääkiekkoilijat? Silti arkeologien omakuva on melko vaisu. Kokeemus siitä, mitä työ todellisuudessa pitää sisälleen, on hiljentänyt monia.

Viime aikoina arkeologia on saanut paljon

lisää julkisuutta tiedotusvälineissä. Myös Suomen esihistoria on saanut osakseen paljon huomiota. Televisiolle tuotettu ohjelmasarja Maan povesta, joka kokosi suuren osan suomalaisista aktiivisesti toimivista arkeologeista haastateltaviksi. Sarja tekijät Lea Froloff ja Ulla Korpela paneutuivat työhönsä perusteellisesti ja kokosivat tietojensa perusteella suuren joukon haastatteluja. Mitä kaikesta tästä jäi jäljelle, oli sittenkin vain pieni osa kaikesta kerätystä materiaalista. Lopputulos – kuusi-osainen TV-sarja Suomen esihistoriasta ja sen tutkimisesta – on ollut ainakin minulle positiivinen yllätys. Vaikuttaa siltä, että se on herättänyt uteliaisuutta myös niiden piirissä, jotka ovat vanhasta tottumuksesta pitäneet Suomen esihistoriaa vähemmän kiinnostavana kuin vaikkapa antiikin korkeakulttuureja. Ohjelma tuskin muutti arkeologien omakuvaa, mutta sen sijaan sitä katsoneiden mielikuviin se todennäköisesti vaikutti.

Tarvetta arkeologian tuloksista tiedottamiseen syntyy myös sitä kautta, että paikalliset entusiastit, harrastaja-arkeologit ja kokeilijat toimivat innostuneesti ja monet myös näkyvästi. Arkeologia on myös tieteenä demokratisoitunut. Etuoikeutta ei ole varattu vain akateemisen maailman koulimalle ryhmälle. Kuka tahansa voi tutkia osia arkeologiasta ja esittää siitä halutessaan näkemyksiään myös julkisesti erilaisia viestinnän kanavia pitkin.

Millaista kuvaa siis media arkeologeista välittää. Media ei mielestäni ole juuri nyt kiinnostunut niinkään arkeologeista vaan arkeologiasta. Oleellista on kertoa mitä on tehty ja joissakin tapauksissa myös miten. Kaikkein oleellisimpia ovat tulokset ja näkemykset: laajat ymmärrettävästi ja yksinkertaisesti esitetyt synteetit. Olen myös edelleen sitä mieltä, että arkeologien omakuva on liian vaisu. Me pystyisimme parempaankin, kunhan itse paremmin ymmärtäisimme työemme arvon.

Lopuksi: mitä viestejä arkeologia ja arkeologit välittävät median kautta?

Lopuksi voidaan asettaa kysymys siitä, usko-

vatko arkeologit itse asiaansa tai onko heillä tai arkeologialla tieteenä jokin tehtävä tai päämäärä? Tutkijoilla voi olla omia missioitaan, mutta jonkinlainen kaikkia yhdistävä päämäärä ei kuulu enää alaan itseensä eikä nyky aikaan. Tarkoituksenamme ei ole Suomen suvun menneisyyden selvittäminen siitä syystä, että siihen olisi yhteiskunnallinen tilaus tai sillä olisi poliittinen tarkoitus. Ajatus laajasta päämäärän asettelusta ei silti liene silti täysin menneisyyttä. Kysymys siitä kenen menneisyyttä tutkitaan saattaa kohota vielä varsin tärkeäksi – ainakin paikallisesti. Näköpiirissä on ollut ja tulee olemaan lähinaapuriemme osalta kansallisuuden merkityksen kasvaminen. Se nostaa esille myös kysymyksen mihin menneisyys oikeuttaa?

Sellaisen aika on takanapäin missä suomea puhuvat suomalaiset tarvitsivat menneisyytensä luomista. Mediaa ei siis myöskään tarvita tämän tiedon levittämiseen. Kalevan kansaa ei pyritä etsimään arkeologian keinoin; se katsotaan pikemminkin muiden tieteenalojen tehtäväksi. Kuva mytologisesta yhtenäisestä kansasta on jo sellaisenaan hie-man epäuskottava ja kertoo enemmän syntymänsä aikakaudesta ja tiedon kokoojasta itsestään kuin todellisesta menneisyydestä. Onko arkeologia ylipäätään kansallinen tiede, tuntuu sekin monien mielestä jo keinotekoiselta. Enemmistö ajattelee, että se on pikemminkin globaalia, yleisinhimillistä kiinnostusta kaikkea etäistä – tai jopa läheistä – menneisyyttä kohtaan, joka on syntynyt ja edennyt hyvin monien syiden vaikutuksesta. Puhdas kansallisuusajattelu ei sovi sekään nykysuomalaiseen individuaalisuutta korostavaan aika-kauteen.

Menneisyys saattaa kiinnostaa nuoria siitä syystä, että se on niin tuntematonta ja hämää. Pimeä ja epäselvä on kiinnostavaa. Se voi olla tarkoituksellisesti mielikuvissa liioiteltua ja vaarallista, siis kiehtovaa. Jos kysymys jääkin sille tasolle, että pimeä mahdollistaa päämäärättömän seikkailumisen ja tunnelmien etsimisen, asialle ei tarvitsekaan tehdä mitään. Jos sen sijaan tarkoituksena on luoda jotain uutta – mikä usein onkin monien nuor-

ten ihmisten ymmärrettävä jopa välttämätön tavoite, otteen on syytä olla toisenlainen. Tällöin on kysymyksessä aktiivinen menneisyys, joka tarvitsee keinoja uuden tiedon tuottamiseksi. Löytämisestä seuraa ymmärtämisen ilo, joka on voitava kertoa toisille median kautta.

Onko menneisyys liian arvokasta jätettäväksi vain arkeologeille? Mielestäni on. Se kätkee taakseen niin paljon mahdollisuuksia, näkökulmien variaatioita ja kiinnostavia kysymyksiä, että pelkästään arkeologeista ei ole tehtävän kokonaisvaltaiseen hoitamiseen. Tätä ei ole edes syytä vaatia, mutta mielestäni on ilmeistä, pysyisimme etsikin kertomaan tuloksistamme enemmän ja taitavammin. Se mitä voimme vaatia, on uskottavien näkökulmien ja ylipäänsä tiedon halukas välittäminen. Arkeologien omakuva työstään ja käytännön toimiminen eivät vastaa niitä toiveita ja odotuksia, joita arkeologiaan kohdistuu. Menneisyys ja media eivät siis kohtaa parhaalla mahdollisella tavalla.

Mielestäni menneisyydestä pitäisi saada kertoa myös muidenkin kuin ammattiarkeologien tai antikvaaristen viranomaisten, museoiden, pedagogien tai ylipäänsä tieteellisen koulutuksen saaneiden tutkijoiden. Eri asia on se, millaisia tulkintoja olemme valmiit hyväksymään tieteelliseksi tiedoksi ja millaisia perusteluja se vaatii. Joka tapauksella mediassa on tässä työssä tärkeä tehtävä. Jos tulos ei tyydytä on itse syytä toimia tilanteen kohentamiseksi.

Aktiivista viestintää tarvitaan monilla tasoilla. Menneisyys on paitsi tutkijoiden myös toimittajien eli tiedonvälityksen ammattilaisten, taiteilijoiden, kirjailijoiden, kuvataiteilijoiden, muusikoiden, elokuvantekijöiden ja kaikkien halukkaiden asia. Menneisyydestä kertomiseen ja sen kuvittamiseen olisi saatava ja voitava osallistua mahdollisimman monien eri lähtökohdista ponnistavien kiinnostuneiden. Näin lopputuloksena saadaan rikas menneisyys, joka tyydyttää mahdollisimman monia tarpeita.

Mikä on arkeologian rooli tässä menneisyydessä? Toivomukseni koskee kaikkia ar-

keologeja, jotka haluavat edistää menneisyyden, oman tieteenalansa ja omaa asiaansa. Tarvitsemme aktiivisia arkeologeja, jotka oppivat ja haluavat kertoa menneisyydestä lukuisin eri tavoin – taitavasti ja kiinnostavasti. Näin aktiivinen menneisyys kohtaa median.

lähteet

<http://www.media-avain.com/cgi-bin/ma_juttu.cgi>, tulostettu 26.3.2006

<http://mediablogi.typepad.com/mediablogi/2005/11/vaarallinen_vri.html>, tulostettu 26.3.2006

Wickholm, A. 2007: Millaisen kuvan sanomalehdet antavat arkeologiasta?. *Arkeologipäivät 2006. Mikä on muinaisjäännös? & Arkeologi(a) ja media*. Helsinki. s. 27-33.

Mika Lavento, FT

Helsingin yliopiston arkeologian professori